

kadi actual com Portugal i l'Orlhaguès. Però si la frase de Schuchardt té algun sentit, ha de ser que el mot va passar al romànic abans del començament de l'Edat Mitjana; ara bé, llavors caldria partir d'una base com *ESKJERR*, car una *k* seguida immediatament de *e* s'hauria palatalitzat molt d'hora,⁵ donant alguna cosa com *ecierra en castellà, *exerre en català, etc.; aquesta manera de raonar ens faria encara més clara la relació amb el basc *esku*, però com a corollari hauríem d'admetre, amb M-Lübke, que el basc *ezker*, en la seva forma actual, fóra un romanisme. Per lògic que sigui aquest raonament, suscita escrúpols molt forts; i sobretot no sé que en basc existeixi cap sinònim d'*ezker*, mot d'ús absolutament general, mentre que en ibero-romànic hi ha *sinistre* que, com hem vist, amb les seves germanes en altres llengües romàniques, restà en ús durant molts segles.

Molt s'explicarà si admetem que tenim aquí el resultat d'una de tantes interdiccions o tabús que han afectat el mot per dir 'esquerre', a causa del mal averany que implica: l'oc. *ma senega* (pròpiament 'mà vella, xaruga'), l'it. *mano manca* i el fr. *main gauche*, s'expliquen d'aquesta manera; i ja en llatí *sinister*, etimològicament 'que guanya, profitós'⁶ (Ernout-M., Hofmann, *Lat. Umgangssprache*, § 132), va reemplaçar *laevus* i *scaevus*, que eren les denominacions indoeuropees. Podem admetre, doncs, que quan, per la seva banda *SINISTER* va anar prenent en romànic el sentit de 'sinistre, fatídic', els pobles de llengua romànica prengueren per substituir-lo el mot de la llengua basca, que llavors encara es feia oír fins a la Rioja i Nord de Burgos, a l'Alt Aragó i el Pallars, i pel vessant francès fins Luixon i la Vall d'Aran; i que d'allà estant el mot degué propagar-se fins a l'Atlàntic i França endins, fins al Cantal. Llavors hauríem d'admetre que el fet s'esdevingué en l'època visigòtica, quan ja estava clos el procés de palatalització de la *c*, però encara no s'havia acabat la diftongació de la *e* oberta: i la discrepància entre la vocal tònica del cast. *izquierdo* i l'arag. *esquerro* es podria interpretar com a signe que el manlleu tindria lloc en una data ja immediata al cessament d'aquest procés fonètic.

De tota manera és un marge tan estret, si no inexistent, que aquesta argumentació resulta forçada. Per això fóra preferible admetre l'altra alternativa a base de *ESKJERR*, haplogogia de *ESKU-OKERR*. I en suport d'això podem citar una variant romànica, a la qual no s'havia prestat atenció: a les valls d'Aran, Luixon i Baróssa s'usa la forma *quèrr*, *quèrra*, per a 'esquerre', forma que és ben temptador de deduir directament de l'*okerr* 'tort', 'contrafet', del basc. Observem que aquestes tres valls són les més centrals del vessant Nord dels Pirineus, i que van ser les més isolades i arcaïtzants, el darrer reducte del basc nord-oriental (o si es vol aquitànic o llenguatge ibero-bascoide), la darrera illa pagana («cil vascon que son d'Arann» en la Cançó de Santa Fe), i per tant, versemblantment, el darrer refugi lingüístic de la llengua indígina: illa de parlar aborigen quan ja la llatinitat, ajudada pels indoeuropeus celtas i sorotaptes, havia pujat fins dalt, per les

valls amunt de l'Arieja i de l'Adour. Vaig anotar la forma *quèrr* a tots els pobles de la Vall d'Aran: a St. Joan de Toran, les Bordes, Montcorbau, Arties, Gessa i pertot.

Ara bé *quèrr* està tan arrelat entre els aranesos que l'usen (*man querra*, etc.) fins i tot quan parlen en català, com vaig observar ben sovint. Veritat que Sarrieu (*RLR XLVII*, 517, 512) diu que a Luixon *quer* 'esquerre', *lisso* 'rossolant, llenegall' i *parro* 'barra de cleda' alternen amb *esquer*, *eslisso* i *esparro*, donant entendre que *quer* sigui afèresi d'*esquer*. Però en aranès, que conec a fons, no es donen tals alternances ni afèresis, ni hi ha les formes *esquer*, *eslissa* ni *parra, i fins l'existència d'aquesta necessària comprovació àdhuc a Luixon. L'opinió de Sarrieu és injustificada: el duplicat *lisso* i *eslisso* s'explica pel caràcter deverbial del mot, emparentat amb el grup del cast. *DESLIZAR* (*DCEC*), que també existeix sense prefix. *Parro* ve del germ. *SPARRA* i, si existeix, s'explicaria fàcilment per l'haplogogia, en el plural *les esparres*: res d'això no és possible en el cas de *quèrr*. Doncs aquest antiquíssim *quèrr* consolidaria la interpretació de *esquerre*, cast. *izquierdo*, etc. com a *ESKU OKERR*. D'altra banda es podrà objectar que en el *quèrr* romànic ja no valdria tal explicació de la no palatalització de la *k*. Però és que justament, aquestes valls gascones són de les que conservaren la llengua basca fins més tard i per tant aquí sí que podem admetre el basquisme tardà sense escrúpol.

El meu raonament va convèncer Rohlfs (*RLiR XXVIII*, 101) que hem de partir de *ESKJERR*. I de fet encara en veig una prova en el nom del poble alt-aragonès *Escuer*, situat a l'Alt Gállego (no gaire lluny del riu i a la seva esquerra si ho mirem de baix a dalt), cf. *Escuain* vota l'Alt Cinca, que deu contenir *eskoa*, *eskoi* 'mà dreta' (*E. T. C.* I, mapa de la p. 152A, n.º 53, i *Top. Hesp.* II, 341). D'altra banda, Rohlfs opina que el fet d'arribar l'àrea d'*esquerr* fins a l'Olt i l'Orlhaguès obliga a descartar l'origen basc, i suggereix vagament una paraula «ibèrie, ligurienne, cantabrienne». Si de cas ibèrica, car observem que fins a l'Olt i l'Orlhaguès arriben fets fonètics que solen mirar-se com a relíquies d'un substrat iberoide (tals com la confusió *v/b*, la *s* espessa, la *rr* distingida absolutament de *r*).

Realment potser la base *ESKU-OKERR* ho pot explicar tot, fins la *z* del basc, el gran obstacle amb què s'ha topat fins ara. Car no em sembla desencaminat, donat el caràcter dels fets bascos, suggerir que el canvi de *s* en *z* pot ser una repercussió del xoc de les dues *-k + k-* immediates; cf. basc *hazkar* 'auró' (d'on arag. *escarrón*) contracció de *ast(i)gar* (Mitxelena, *FonHi-Vca.*, §§ 103, 120) on seria el xoc ensordidor de *t + g > k - k > k* el que hauria provocat el pas de *s* a *z*; *adizkide* en Detxepare (1545) a causa del grup *nsk > nzk* (contra *adiskide* en altres textos) i *arbizki* 'lleugera-ment' en ell mateix (compost de *arhin + -ski*), Mitx. (Fon. Hi. Vca., 368). A la inversa hi ha casos on sembla que aquest encontre hagin modificat una *z* en *s*: *astun* 'pesant', 'greu' (Agirre, *Auñemendiko Lorea* I,